

*До разової спеціалізованої вченої ради
в Закладі вищої освіти «Університет Короля Данила»*

ВІДГУК

***офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора
Котухи Олександра Степановича
на дисертацію Поліщук Тетяни Сергіївни
на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право***

Аналіз рукопису дисертації і публікацій авторки за темою дослідження уможливило сформулювати такі висновки, пропозиції та зауваження.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Сучасний розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні вимагає високої правової культури, без якої не можуть бути реалізовані такі базові цінності та принципи життя суспільства, як верховенство закону, пріоритет людини, її невідчужуваних прав і свобод, забезпечення надійної захищеності суспільних інтересів. Саме тому правова культура особистості тісно пов'язана з поняттям правової культури суспільства. Дослідженню феномену правового суспільства присвячені роботи багатьох учених, які визначають правову культуру суспільства як сукупність правових цінностей, що належать до правової реальності певного соціуму, що ґрунтуються: на культурі правосвідомості (оцінці закону з позицій справедливості, прав людини), правомірній поведінці та культурі юридичної практики (діяльності законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів).

Правова культура – явище багатоаспектне, яке відбиває ментальний бік правової системи й відображає якісний рівень правового виховання та правової свідомості суб'єктів права. Сьогодні правова культура відображає певний рівень правової грамотності та правосвідомості громадян України, що формує систему ціннісних орієнтацій особистості у правовій сфері. Правова культура – це специфічний спосіб, за допомогою якого цінності, практика й концепції інтегруються в дію правових інститутів та у тлумачення правових текстів у зв'язку із чим їхня змістовна діяльність пронизує і правову сферу, і суспільство загалом. Дотримання людиною норм права в реальному житті

може бути забезпечено як шанобливим її ставленням до права, її переконаністю у правоті закону, так і за допомогою страху, остраху застосування санкцій нормативного акта. Тому дуже важливо забезпечити правомірну поведінку людини на основі свідомого її вибору, творчого підходу до права, щоб людина в будь-якій життєвій ситуації шанобливо ставилася до норм права, домагалася цього від свого оточення. Саме дисертація Поліщук Тетяни Сергіївни і присвячена дослідженню засобів формування правової культури особи в Україні, які є складовою частиною механізму захисту прав людини. Дослідження є своєчасним, оскільки спрямоване на вирішення актуального наукового завдання, яка полягає у змістовному наповненні концепту прав людини та його окремих елементів, зокрема й правової культури.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами і темами

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила” за напрямками “Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)” (державний реєстраційний номер 0116U002342) та “Закономірності розвитку і функціонування правової держави” (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень і рекомендацій, сформульованих авторкою

Ступінь наукової обґрунтованості основних положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи визначається передусім її структурою, логікою викладу матеріалу, застосовуваними методами вирішення поставлених завдань, новизною пропонованих до захисту положень.

Структура роботи сприяє повноцінному і послідовному розкриттю теми, що в кінцевому підсумку дозволило авторці успішно вирішити поставлені перед нею завдання. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів та проміжних висновків, загальних висновків, списку використаної літератури, додатків. Структурна побудова дисертаційного дослідження не викликає заперечень і видається досить логічною. Між теоретико-методологічною (розділ 1), аналітичною (розділ 2) та практично орієнтованою (розділ 3) частинами простежується стійкий зв'язок. У межах кожного розділу і підрозділу дисертації розробляється певний відносно самостійний аспект становлення та розвитку правової

культури, що сприяє розкриттю загального задуму пропонованого дослідження.

У дисертації аналізується широкий спектр думок українських і зарубіжних науковців щодо сформульованої в роботі проблематики, висувуються власні тези та пропозиції.

Дисертаційна робота вирізняється міждисциплінарним підходом з огляду на новий ступінь розвитку сучасної юриспруденції. Це посилює актуальність комплексного наукового дослідження концепції правової культури, засобів її забезпечення, що зумовлюється не лише необхідністю сприяти розширенню вітчизняного доробку у сфері захисту прав людини, а й потребою в науково обґрунтованих висновках щодо тенденцій формування правової культури особи на сучасному етапі розвитку України.

Достовірність наведених у дисертації науково-методологічних положень та практичних висновків підтверджується значною кількістю опрацьованих праць вітчизняних і зарубіжних науковців.

Коректність посилань на літературні джерела дозволяє чітко відокремити наукові здобутки авторки від напрацювань інших дослідників.

Джерельно-інформаційна база дослідження налічує 203 найменування.

Отримані здобувачкою результати дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими і базуються на використанні сучасних методів дослідження. Зокрема у дослідженні дисертантка послуговувалась такими методами як формально-логічний метод – при визначенні поняття «правової культури» та її основних рис (підрозділ 1.1); методи аналізу та синтезу – при дослідженні специфіки відображення елементів правової культури у правовій системі та її зв'язку з іншими соціальними категоріями (підрозділи 1.2, 1.3); метод порівняльного аналізу – при дослідженні впливів освіти, сім'ї та соціального середовища та засобів масової інформації на формування правової культури особи в Україні (розділ 2); системно-функціональний метод – при дослідженні внеску засобів масової інформації у розвиток правової культури (підрозділ 2.3); нормативно-догматичний метод – при аналізі нормативно-правової бази в галузі правової освіти українського суспільства (підрозділ 3.1); метод діалектики – при дослідженні способів імплементації міжнародного досвіду при формуванні правової культури України (підрозділ 3.3); метод узагальнення – при обґрунтуванні та подальшому узагальненні пропозицій щодо застосування ефективних засобів формування правової культури особи в Україні (висновки).

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та сформульованими загальнотеоретичними і прикладними висновками. Сформульовані у дисертації висновки, положення і пропозиції можуть бути використані: у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми вивчення засобів формування правової культури особи в Україні, права та держави на сучасному етапі українського державотворення. Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Правова ідеологія» (акт впровадження від 04.09.2023); в науково дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері (довідка про впровадження від 08.09.2023).

Наукова новизна отриманих результатів дослідження

Зміст дисертації та опубліковані Т. С. Поліщук наукові праці засвідчують, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані авторкою самостійно, відображають особистий внесок дисертантки та характеризуються науковою новизною, яка, у формулюванні авторки, полягає в комплексному дослідженні засобів формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі трансформації української правової системи.

Серед найбільш вагомих результатів дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, слід відзначити наступні, зокрема, уперше: встановлено необхідність органічного взаємозв'язку правоосвітніх, правовиховних, правоінформаційних, моральних засобів формування правової культури особи в Україні в умовах розвитку громадянського суспільства та постійного підвищення динаміки державотворчих процесів шляхом неперервної правової соціалізації особистості; встановлено та обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням ефективності аксіологічних підходів у процесі формування правової культури людини і громадянина, а також обов'язків імплементації засобів формування правової культури при оптимізації нормативно-правової бази в галузі правової освіти.

Дисертанткою також удосконалено: механізми теоретико-правового визначення поняття «правової культури» та виокремлення її основних рис за умови дотримання принципів наукового плюралізму і водночас визнання за правовою культурою пріоритетного права на формування аксіологічної складової правової системи держави; – правові механізми з'ясування місця та ролі структурних елементів правової культури особи у процесах правової соціалізації та інституціоналізації через закріплення за ними статусу морально-етичних еталонів правової системи; теоретико-правове розуміння зв'язку правової культури з іншими соціальними категоріями у контексті створення ефективної моделі функціонування правової системи в Україні, відкритої до динамічних трансформацій; підходи до трактування ролі освіти у формуванні правової культури особи в умовах розвитку громадянського суспільства, за умови ефективної імплементації в освітній простір принципів еволюційності та неперервності.

У дисертації дістали подальшого розвитку: теоретико-правові механізми усвідомлення важливості внеску засобів масової інформації у розвиток правової культури шляхом виконання медійною сферою правоосвітньої, ціннісно-нормативної, правоорієнтаційної, комунікативної, попереджувальної, правосоціалізаційної функцій; правові засади функціонування державних інститутів в Україні через впровадження їх представниками у процес формування правової культури європейських стандартів забезпечення релігійних прав і свобод; способи імплементації позитивних зразків міжнародного досвіду з метою ефективнішого формування правової культури в Україні, реалізації євроінтеграційної політики держави та водночас з урахуванням особливостей становлення національного правового менталітету.

Усі положення вирізняються новизною та є безумовно цінними для подальшого розвитку вітчизняної юридичної науки.

Повнота висвітлення і викладення сформульованих у дисертаційній роботі положень, висновків і рекомендацій в опублікованих автором працях

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації доповідались і отримали схвалення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах, а результати дисертації висвітлені в 5 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковані в наукових фахових виданнях України та 2 тези доповідей, оприлюднених у збірниках матеріалів конференцій.

Наукові публікації повною мірою відображають основні результати дисертаційної роботи та відповідають вимогам пунктів 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії.

Зауваження до окремих положень дисертаційної роботи

Поряд з позитивною оцінкою результатів дослідження, низка положень представлених у дисертації потребують додаткового обґрунтування та подекуди мають дискусійний характер, що може слугувати підставою для наукової дискусії. Серед них можна виокремити наступні:

1. У дисертації іноді коментується Конституція України як Основний закон держави, наводяться її положення, які мають відношення до предмету дослідження. Утім, такий аналіз не повний, оскільки авторка не уточнює про які саме статті чи розділи Конституції йдеться, що, відповідно схиляє читача до додаткового самостійного аналізу даних норм. Так, наприклад, на с. 61 дослідження авторка вказує, що «у Конституції *фіксуються політичні права громадян*. Право утворює правову основу політики, тієї частини, в якій закріплені нормативні приписи. Потрібно згадати про взаємодію таких регуляторів, як правова політика, що представляє діяльність державних органів та інститутів громадянського суспільства щодо створення ефективного механізму правового регулювання та використання різних юридичних засобів із метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина, формування правової державності та високого рівня правової культури. Її можна розглядати як інструмент вирішення завдання держави щодо вдосконалення та розвитку правової системи». Про які політичні права йде мова? Де вони закріплені?

2. На с. 85 дисертації авторка характеризує рівень правової культури крізь призму юридичної освіти, зазначаючи, що «Система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. Отже, в цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а має істотно й динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. Усунення цих недоліків становить реальну можливість підвищити професіоналізм співробітників та результативність їхньої роботи. Для цього необхідні – нове ставлення, нові підходи, реалізація системи заходів щодо підвищення правової культури співробітників на рівень, який відповідав би міжнародним вимогам та духу часу. Вища юридична освіта має бути систематизованою і

структурованою не тільки за рівнем навчання, а й за галузями права. Диференціація, що продовжується, і спеціалізація галузей права вимагають адекватного відображення в структурі і змісті навчальних планів юридичних ЗВО». При цьому заявлена думка не отримала свого належного розвитку в тексті підрозділу. Що розуміє авторка під поняттям «Диференціація і спеціалізація галузей права» та яким чином це варто відобразити в структурі і змісті навчальних планів юридичних ЗВО? Просимо висвітлити на прилюдному захисті.

3. На с. 152 дисертаційної праці авторка обґрунтовує формування інституційної структури сучасної держави, яке на її думку зумовлено переосмисленням класичного принципу поділу влади. Це, на переконання дисертантки має прояв у формуванні нової гілки влади – *контрольної влади*, а також в переосмисленні ролі судової влади. Далі авторка зазначає, що роль сучасної держави має бінарну природу, зумовлену, з одного боку, зменшенням ролі держави у регулюванні суспільних відносин, а з іншого – передбачає формування нових напрямів діяльності держави та розвитку інституційних структур, які забезпечують традиційні функції держави. З цих тверджень абсолютно не зрозуміло, що собою являє «контрольна влада», кому вона належить, який має стосунок до формування правової культури особи? Яке місце в цьому процесі судової гілки влади? Адже із цих тверджень випливає, що над судовою владою існує вища інстанція – контрольна влада. Просимо обґрунтувати.

Проте варто наголосити, що вказані недоліки і наведені зауваження в основному вказують на дискусійні моменти та мають рекомендаційний характер. Вони не заперечують загальної позитивної оцінки дисертації Т. С. Поліщук.

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам

За своєю структурою, змістом, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам, передбаченим «Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.), і «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»,

затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

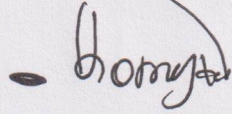
**Загальний висновок про відповідність роботи встановленим
вимогам МОН України**

Дисертаційна робота Тетяни Сергіївни Поліщук на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» є актуальним, самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Отримані результати та висновки є належно обгрунтованими, містять наукову новизну, мають теоретичне та практичне значення. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 081 – Право.

Зазначене засвідчує, що за змістом, актуальністю, оформленням, підходами до вирішення наукових проблем, теоретичним та прикладним значенням отриманих результатів дисертаційна робота на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» за своєю структурою, обсягом та оформленням відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Тетяна Сергіївна Поліщук заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі 081 – Право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, професор,
декан факультету права Львівського
торговельно-економічного університету

О. С. Котуха

Підпис ЗАВІРЯЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ДТЕУ
2024 р.